

Bárczi Gusztáv munkásságának hatása a magyar fonetika fejlődésére

A magyar gyógypedagógia 20. századi történetét tanulmányozva, számos olyan adattal találkozunk, amelyből arra következtethetünk, hogy a gyógypedagógia milyen mértékben járult hozzá az egyes, a vele érintkező tudományok fejlődéséhez. A magyar gyógypedagógia kiváló művelői nem egy esetben értékes eredményekkel gazdagították nemcsak szűkebb tudományágukat, hanem munkásságuk kihatott a szélesebb tudományos ágazatokra, termékenyebbé tették a gyógypedagógiával kapcsolatos területeket is.

A gyógypedagógia tudománya például mindig nagy területen érintkezett a nyelvtudománnyal; így a gyógypedagógusok gyakorlatából származó megfigyelések, adatok, amelyek a sérült idegrendszerű gyermekek nyelvi fejlődése során halmazódtak fel, feleletet adtak a nyelvtudomány néhány kérdésére is, s hozzájárultak a nyelvészeti kutatások során is érintett területek feltárásához. A századforduló és a 20. század első felének kiváló magyar nyelvtudósa, Balassa József a szó és a gondolkodás elválaszthatatlanságát a gyógypedagógiában alkalmazott módszerek eredményeivel magyarázza: „Hogy a szömegértés és a szavak használata nélkül emberi beszéd nem fejlődhetik ki, azt nagyon érdekesen bizonyítja a siketnéma és vak gyerekek lelki fejlődése. Két ilyen szerencsétlen leány nyelvtanulásáról van hiteles tudósításunk és mindkettő döntően bizonyítja a szó fontosságát a gondolkodás fejlődés szempontjából” (Balassa 1937. 8).¹

Balassa leírja Bridgman Laura és Keller Helén esetét, vázlatosan ismerteti Keller Helén önéletrajza alapján az alkalmazott módszereket, majd hozzáteszi: „... a gyermekek lelke egyszerre nyílt meg s gondolkozásuk akkor kezdett igazán fejlődésnek indulni, midőn megértették a szavak jelentését és megtanulták a szó használatát” (Balassa 1937. 10).

¹ Balassa Józsefnek a gyógypedagógiára is kiterjedő érdeklődését a művei végén látható bibliográfiák is jelzik. A Magyar fonetika című munkájához csatolt bibliográfia két gyógypedagógiai jellegű munkát is felsorol (Bihari K., Gyakorlati hangtan, különös tekintettel a siketnémák oktatására. Vác. 1900. — Pivár I., Kis hangtan (phonetika). Vezérfonalul a siketnémák tanítóinak számára és magánhasználatra. Vác. 1895.)

A hazai gyógypedagógia művelői közül elsősorban Bárczi Gusztáv munkásságát tekinthetjük olyannak, amely kihatott az egyetemes magyar tudományra, ezen belül a nyelvtudományra, különös tekintettel a fonetika fejlődésére.

E közlemény keretén belül arra keresünk választ, hogy a fonetika mely területein használták fel Bárczi Gusztáv tudományos tevékenységének termékeit. A magyar fonetikusok mennyiben merítették tudományos munkásságából? Milyen szerepet töltött be tudományos tevékenysége a magyar fonetika fejlődésében, hogyan befolyásolta azt? Milyen mértékben hatottak fonetikai tanításai a későbbiekre?

Honnan és miből eredt a 20. századi magyar gyógypedagógia kiemelkedő művelőjének a fonetika iránti érdeklődése?

A beszédhangok képzése iránti korai érdeklődése azzal függött össze, hogy a siket gyermekek beszédre tanításának hangfejlesztő és -kialakító eljárásait eredményesebbé tegye. Pályája elején siketnéma intézeti tanárként működött. Feltehetően ennek az időszaknak a tapasztalatai érlelték meg benne, hogy részletezően leírja a beszédszervi izmok működése szempontjából a magyar beszédhangok képzését. Jogosan feltételezzük azt is, hogy ösztökélhették erre gyógypedagógiai tanulmányai, elsősorban tanárának, Istenes Károlynak a tanításai. Talán nem alaptalan az a következtetés, hogy ennek a tanári inspirációnak a tárgyi bizonyítéka az a kis 66 lapos sokszorosított jegyzet, amelyet Bárczi Gusztáv állított össze két hallgatótársával Istenesnek 1911-ben a gyógypedagógiai tanárképzőn tartott előadásairól (Bárczi et al. 1911). Erről maga Bárczi Gusztáv így vall A magyar beszédhangok képzése című munkájának előszavában: „Köszönöm Istenes Károly kedves barátom, a siketnémák budapesti áll. intézete igazgatójának értékes útbaigazításait és elsősorban azt, hogy ő volt az, aki engem 17 év előtt a hangok birodalmának gyakorlati értékelésébe bevezetett. Szolgáljon öröme az, hogy munkája nem volt kárba vesztett, mert ha jelen művem nem is tökéletes, nincs olyan rossz, amiből valami jót ne lehetne tanulni” (Bárczi 1928. 5-6).

Bárczi Gusztávnak kétségtelenül legnagyobb munkája, amelyre a szűkebb szakterület művelőin kívül a fonetikával foglalkozó magyar nyelvtudósok is felfigyeltek, A magyar beszédhangok képzése (Bárczi 1928). Arra, hogy már a pusztta megjelenését is tekintve miért volt fontos a mű, érdemes idéznünk Istenes Károlynak a sorait, aki előszót írt hozzá: „Dr. Bárczi jelen munkáját különösképpen azért köszöntöm melegen és megkülönböztetett szimpátiával, mert ő, a fent említett segédtudományok egyikének (az anatómiának) a talaját, kimerítően s tudományos alaposással aknáztta ki a fonetika javára. Sőt tovább megyek s azt mondhatom, hogy a fiziológiából is annyit adott már most, hogy az már kész anyag a fiziológia talajának a

fonetika javára való könnyű kiaknázására. ... Évtizedek óta hirdetem, hogy egy-egy, még megoldásra váró speciálisan szakbéli kérdést nem kell — sőt talán nem is szabad — feltétlenül egy embernek feldolgoznia. A benne rejlő s különállóan is fontosabb kérdéseket, ha azok speciális természetűek, oldják meg az arra hivatott specialisták. Ilyen specialistának tartom én dr. Bárczit, aki a fonetikát, egyik speciális tárgyi anyaga szempontjából — az *anatómia* és a *fiziológia* szempontjából — megfogta és igen szép eredménnyel feldolgozta” (Istenes 1928).

Mielőtt részletezőbben is elemeznénk Bárczi eme munkájának jelentőségét a magyar fonetika fejlődésében, említsük meg, hogy a fonetika fiziológiai alapjait is jól ismerő Balassa két oldalnyi ismertetést közöl a munkáról (Balassa 1930). Ugyancsak ő ismerteti a Magyar Nyelvőr hasábjain Bárczi Gusztáv fonetikai írásait is (Balassa 1931).

A szerző munkája, mivel abban a magyar beszédhangok képzését ideg- és izomtani szempontból írta le, kiváltképpen azok érdeklődését keltette fel, akik beszédgyógyászattal, a beszédhibások és süketek gyógyításával, oktatásával foglalkoztak. Több helyütt is találkozunk ennek az érdeklődésnek a nyomaival.² Az egyik ismertetés, amely a Magyar Gyógyepedagógia 1928. évi 7–10. számában (ém.) aláírással jelent meg, a következőket fogalmazza meg: „A munkáért hálásak lesznek a beszédhibás gyermekek oktatói, ... hálásak lesznek a képző [ti. tanárképző] hallgatói, akik páratlan szép képeken szemlélhetik a beszédszerveknek a mozgásait is, amelyek enélkül elrejtve maradtak volna előttük, ... de nélkülözhetetlen ez a könyv a magyar tanítóknak is” (117).

A szerző a magyar beszédhangokkal kapcsolatos anatómiai és élettani ismeretanyagot négy fejezetben rendezte el. Az első fejezet a beszédszerveket mozgató izmok leírását tartalmazza. Minden részletre kiterjedően, gondosan ismerteti a hangképzés műveletében tevékenykedő izmok anatómiáját, a működést irányító idegrendszeri apparátust, nem egy esetben már előre jelzi a felsorolt izomnak a hangképző funkcióját. Például a trombitás izommal (*musculus buccinator*) kapcsolatban leírja, hogy „ez az izom szabályozza a spiráns hangok kiáramlási levegőjét. Legelemibb működése a füttyülésnél gyakorolható” (Bárczi 1928. 12). A halántékizomról (*m. temporalis*) megjegyzi, hogy zárja a száját, az előrecsúsztott állkapcsot visszahúzza, s a háromosztatú ideg (*n. trigeminus*) 3. ága idegzi be. Itt említjük meg, hogy — amint a bevezető sorokból kitűnik — Bárczi Gusztáv tervei közt szerepelt, hogy megírja a magyar beszéd élettanát. Ez azonban sajnos nem készült el. Mindmáig is hiányzik a magyar tudomány kincseskamrájából egy olyan

² Ismertetik művét a következők: Iglér A.: Siketnémák és vakok oktatásügye. 1928/8–9: 139–140. — Liebermann Tódor: uo. 1931/9–10: 262.

munka, amely részletezően, mindenre kiterjedően, számos új adatot és felismerést beépítve tartalmazná a hangképzés és a beszédés neuromusculáris mechanizmusának leírását.

Könyvének második részében, amely a munka legnagyobb hányadát teszi ki, röntgenográfiai tablókön mutatja be a magyar beszédhangokat. Minden egyes röntgenográfiai ábra mellett ott találjuk — külön oldalon — a beszédhang képzésének leírását. Hogy a röntgenográfiai felvételek hol készültek, arra csupán közvetve utal, amikor megköszöni Dr. Dax Albertnek a röntgenképek készítése terén végzett értékes munkáját. Ezt írja: „Az a szeretet, melyet a képek készítésénél részéről láttam, eredményezte ezt a gyönyörű Röntgen-kollekciót, mely nélkül munkám igazán hiányos és értékét veszített lenne” (Bárczi 1928. 6).

A beszédhangok röntgenográfiai feldolgozása a századforduló táján kezdődött meg kontinensünkön. Bárczi öt munkára is hivatkozik. Ezek a következők: Scheier (1897), Bart-Grumnach (1909), Meyer (1907), Scheier (1909), Handek-Fröschels (1910). A legnagyobb valószínűséggel mondhatjuk, hogy Bárczi előtt a felsorolt művek álltak követésre méltó példaként és vonzották az érdeklődését a témához.

A röntgenfelvételeken látható, hogy a szájüreget két egymásra merőleges tengellyel négy negyedre osztotta. Az egyik egyenes végpontja az os frontale tuberculuma és a 3. moláris fog volt. Az erre merőleges egyenest szintén a 3. moláris fog közepén húzta meg. Az így jelzett quadránsok közül az 1. és a 2. a szájüreg elülső, a 3. és a 4. a szájüreg hátulsó részét tette ki. Ezzel az eljárással megkönnyítette, hogy a hangképzéssel ismerkedők könnyebben elképzelhessék, bevészessék és felidézhesék a hangképző szerveknek, elsősorban a nyelvnek a szájüregben elfoglalt helyzetét. A szerző célja a hangképzés térbeli elképzelésének elősegítése volt.

Ha figyelmesen tanulmányozzuk a beszédhangok képzésének leírását, számos helyen új, addig nem ismert ténnyel találkozunk. Melyek ezek az addig nem ismert, alaposabban fel nem tárt hangképzési sajátosságok, illetve artikulációs műveletek?

a. A legtöbb fonetikai kézikönyv szerint az *é* és az *ő* képzésekor a nyelv azonos magasságban helyezkedik el: különbségüket csak úgy írják le, hogy az előbbit az ajkak széthúzásával, az utóbbit az ajkak kerekítésével képezzük. Bárczi Gusztáv ehhez hozzáteszi, hogy az *ö*, *ő* képzésekor a nyelvtestet a garattal összekötő izom (m. pharyngoglossus) összehúzódása révén a nyelvgyök és -hát feszes állapotba jut, s ez a feszes jelleg képezi a legnagyobb különbséget az *é* és az *ő* között.

b. Ismeretes, hogy az ajakréses magánhangzókat behúzott, az ajakkelekítéseseket pedig előtüremkedett ajakkal képezzük. De milyen izomfiziológiai eltérés van az alsó és a felső ajak működése között? Vajon teljes har-

móniában dolgozik a felső és az alsó ajak a labializáció és az illabializáció folyamatában? Bárczi Gusztáv differenciáltan írja le a működésüket, s hangsúlyozza, hogy az illabiális magánhangzók képzésekor a felső ajak négyszögű izma (m. quadratus labii superioris) és a nevetőizom (m. risorius) nem fejt ki annyira intenzív munkát, mint az alsó ajak négyszögű izma (m. quadratus labii inferioris). Ez utóbbi munkájának a következménye, hogy az alsó ajak mozgása dominánsabb, működése inkább számottevő. A labiális magánhangzók képzésekor viszont az alsó ajak izmai, különösen a négyszögű izom alsó része fejt ki csekélyebb működést.

c. Fontos megállapítása a munkának, hogy az azonos nyelvállású magas és mély magánhangzók ajakartikulációja között különbség adódik. A hallási fogyatékosok oktatásában jártas neves szakember felfigyelt a közöttük lévő különbségekre. Amikor azt írja, hogy az *ü* ajakállása optikailag csalódásig hűen utánozza az *u* ajakállását, nyomban hozzáteszi, hogy az *ü*-nél a felső ajak háromszögű izmának (m. triangularis labii superioris) a nyomása igen erős.

d. Amikor a szájhangú és az orrhangú zárhangok közötti különbségeket említjük, elsősorban az uvula helyzete és az időtartamok közötti különbségeket szoktuk kiemelni. A szerző nyomatékosan felhívja viszont a figyelmet arra, hogy a gégeizmok aktív működésén kívül, amely közös az *m* és a *b* képzésében, lényeges különbség származik abból, hogy az orrhangú zárhangoknál az ajakizmok és a nyelvizmok aktivitása kisebb, mint a nekik megfelelő zöngés zárhangoknál. Ezért az orrhangú zárhangok artikulációja könnyűnek mondható, s a képzés a hallás ellenőrzése nélkül is sikerül. Az *m* ajakállása jellemzően nyugalmi helyzet.

e. Újszerűek a könyvnek azok a megállapításai, amelyek az *s*, *zs* és *cs* hangképzésben részt vevő állkapocs helyzetére vonatkoznak. Az állkapocsot a halántékizom (m. temporalis), a rágóizom (m. masseter), továbbá a külső szárnyizom (m. pterygoideus externus) kissé hátrább húzza. A *j* képzésében közreműködő bonyolult nyelvmozgásból hasonló módon emeli ki az állkapocs-nyelvcsonti izom (m. mylohyoideus) működését is; ennek az izomnak a működése alapvető, ugyanis ennek eredménye, hogy a nyelvtest a szájüreg elülső részébe tolódik.

f. Merőben másként magyarázza Bárczi Gusztáv a lingvális *r* képzését. Figyelembe véve a nyelv neuromusculáris működésének finom beidegződését és a bonyolult működésbeli koordinációt, feltehetően a siketek oktatásában szerzett tapasztalatai alapján is a nyelvtesten végig vonuló hullámmozgással magyarázza a nyelvi perdületet. De idézzük őt: „A nyelv hullámmozgása mindig úgy kezdődik, hogy a nyelvhegy, mint a hullámvonal kezdete az I. quadránsban foglal helyet, a nyelvtest a koordináták metszéspontján halad, a köztük levő hullámvölgy a II. quadránsban van. A nyelvgyök, mint

a hullámvonal befejezője, a III. quadránsban, a közbülső rész, mint a hullámhegy a IV. quadránsban magasan áll" (Bárczi 1928. 7). A nyelvtesten araszoló hullámmozgás vonul végig, tehát nemcsak a nyelv hegye pereg.

g. Hogy A magyar beszédhangok képzése című munka szerzője mennyire haladt a fonetika tudományos szemléletének fejlődésével, azt a *h* hangról írt sorai bizonyítják ékesen. Egyébként az a megfogalmazása, hogy a *h* nem hang, csak hehezet, szintén a siketek oktatása során szerzett tapasztalataiból fakadhatott. Magyarázata az lehet, hogy a *h* nem igényel különösebb képzési módokat, pusztán arra kell törekedni, hogy a nyugalomban levő beszédszerveken keresztül bőséges levegő áramoljék ki. Ami a korszerű fonetikai szemléletet illeti, ez arra a megállapításra vonatkozik, hogy a levegő kiáramlása alatt a beszédszervek bármilyen helyzetet elfoglalhatnak, illetve bármilyen más hang képzésére a beállítódás előkészületei megtörténhetnek.

Könyvének harmadik részében a magyar beszédhangok optikai rendszerével foglalkozik. Bárczi Gusztáv az optikai percepció szemszögéből elemzi a magyar beszéd felépítését. A beszéd optikáját az egyes hangokra specifikusan jellemző és látható artikulációs mozzanatok adják, illetve az optikai képet ezeknek a csoportos vagy sorozatos láncolata képezi. Az optikai percepcióban is érvényesül természetesen az analízis és szintézis, de a szájról olvasásnak nem az a lényege, hogy egyes beszédhangok képéből mechanikusan illesztjük össze a nagyobb egységek képét, hanem sajátos egésze van minden egyes szónak és mondatnak.

A gyógypedagógia és az általános fonetika egymásra találásának példái közé tartozik a *h a n g j e l ö l é s*, amely az ún. fonetikai írások létrejöttében követhető nyomon. A hangjelölés kísérletei két irányban haladtak. Az egyik irány megtartotta a közismert és használatos betűjeleket, a másik irány azonban szakított a gyakorlati írásokkal, s merőben új jeleket alkotott. Ezek az új jelek a képzés módjára is akarnak utalni, ki akarják fejezni a nyelv, az ajkak, a hangszalagok működését. Mivel ez az írásrendszer afféle képzési „recept”, amelyből útmutatást meríthetünk, hogy miképpen is kell a jelölt hangot képezniünk, értékes segítség lehet a siketek oktatásában is. Erre figyelt fel Bárczi Gusztáv, s kialakított egy magyar fonetikai írásrendszert. Említett művének negyedik fejezete ezt a fonetikai írásrendszert tartalmazza. Kár, hogy ez a kísérlet sem a szűkebb szakmai körökben, sem az általános fonetikával foglalkozó elméleti kutatók körében nem talált kellő visszhangra.

Az általános fonetika és a gyógypedagógia közötti megműveletlen terület feltörését jelentették Bárczi Gusztávnak azon munkái, amelyek a beszédhangok akusztikai, optikai és kinezteziás ingerhatásaival foglalkoztak. Pontosan szólva arra a kérdésre próbált válaszolni, milyen együttes ingerhatása van az egyes beszédhangoknak, s hogyan lehetne ezt a komplex ingerha-

tást kifejezni. Abból indult ki, hogy a beszéd kifejlesztése nem lehetséges elszigetelt ingerhatások alapján. A hangok felismerési gyakorlataiban mind a három ingertényezőt figyelembe kell venni, s közülük azt kell előnyben részesíteni, amelyiknek az ingerhatási értéke a legnagyobb. A három inger viszonyát úgy határozza meg, hogy az akusztikai ingereket 1-nek, az optikai 1/2-nek, a kinesztéziást pedig 1/3-ad értékűnek veszi. A maximális értékek a következők:

akusztikai inger	48
optikai inger	24
kinesztétikus inger	16
	88

A számok önkényes értékek; kiválasztásukat az ingerintenzitási relációk indokolják.

Maximális ingerhatási értéke van az *a*-nak (88), a magánhangzók közül az *ü*-nek van a legkisebb értéke (63). A mássalhangzók közül a *b* rendelkezik a legnagyobb ingerhatási értékkel (60), a legminimálisabb értékű a *h* (3).

Hogyan kell ezek alapján felépíteni a beszédfejlesztő gyakorlatokat? A pontosság kedvéért szó szerint kell idéznünk szavait: „A szavak begyakorlásánál azt az ingerhatási ténytet kell szemünk előtt tartani és a szavakat olyan hangokból kell összeállítani, amely összege biztosítja a legnagyobb ingert. Sohasem szabad azonban elfelejteni, hogy a szavak ingerhatása a ritmus segítségével megnövekszik és a ritmusnak az ereje sokszor jelentékenyen pótolja az egyes hangok ingerhatási összegének a hiányát” (Bárczi 1951. 124–5).

A siket gyermekek oktatásában szerzett tapasztalatai alapján ismerte fel, hogy azok a hallási fogyatékosok, akik képesek a zöngés és a zöngétlen hangok megkülönböztetésére, már sikeresen bevonhatók a tervszerű hallásfejlesztésbe, s idővel el lehet érni náluk a beszédhallás bizonyos szintjét. Mivel a zöngés és a zöngétlen beszédhangok különbségét jelentős részben taktilis–kinesztéziás ingerek alapján is érzékelhetjük, arra a felismerésre jutott, hogy a beszéd voltaképpen taktilis–kinesztéziás ingerre kialakuló válasz, és hogy a motoros–kinesztéziás ingereknek sokkal nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani a beszéd felismerésében. Bárczi Gusztáv tapasztalatai értékes adalékul szolgálhatnak a beszéd felismerés motoros elméletéhez, amely az elmúlt negyedszázad klasszikus kísérleteinek a terméke. Ez a tény is azt bizonyítja, hogy a kóros jelenségek tanulmányozása hozzásegíthet bennünket a normális folyamatok jobb megértéséhez.

Mi lett a sorsa Bárczi Gusztáv fonetikai megállapításainak? Megtaláljuk-e a nyomait a magyar fonetika fejlődésében? Milyen az „utóélete” a fonetikával kapcsolatos tudományos eredményeinek?

A hangképzés ideg- és izomfiziológiai leírásából magától értetődően elsősorban a beszédhibák gyógyításával foglalkozó orvos és gyógypedagógus meríthet legtöbbet gyakorlati munkájához, de az eredményeket nem mellőzheti a nyelvész fonetikus sem, aki a beszédhangok képzésének mozzanataiból szűri ki az egyes nyelv hangrendszerére jellemző fontosabb információkat. Ennek a megállapításnak az érvénye megtalálható Bárczi Gusztáv munkássága és a magyar fonetika fejlődése közötti kapcsolatban is.

Ha végigtallózzuk az elmúlt hatvan év magyar fonetikai szakirodalmát, számos helyen idézik műveit forrásként.³ Felhasználják a magyar beszédhangok képzésének leírását tartalmazó munkáját a különböző részletkérdéseket tárgyaló dolgozatokban. Tarnóczy Tamás a magyar magánhangzók akusztikai szerkezetét tárgyalva, Bárczira hivatkozva írja le a toldalécső beállítását (Tarnóczy 1941. 13). De hivatkoznak munkájára a nagyobb, a magyar fonetika egészét átfogó dolgozatokban is (Szépe 1969. 461). A reá hivatkozások sorából nem marad ki az énekpedagógia kiváló művelőjének Molnár Imrének a munkája sem (Molnár 1966. 128).

Jelentőségét jobban kiemelik azok a fonetikai munkák, amelyekben megállapításait tudományos viták eldöntésére használják fel és idézik. Amikor felvetődött a magyar affrikáták fiziológiai jellegének kérdése, vagyis amikor fellobbant a hangkapcsolat vitája, az egyik szerző perdöntésre Bárczi Gusztáv sorait idézi: „az *sz* hang állás nyílt csőállás. Ha a nyelvhatárt kitöltő izom, a genioglossus erőteljes működése a finom cső teljes zárlatát hozza létre, a levegőnek először ezt az elzáró erőt kell legyőznie ahhoz, hogy a csőálláson keresztül mehessen, s a hang így *c* színezetű lesz” (Deme 19.

³ A magyar fonetikával foglalkozó művek *Bárczi Gusztáv* munkái közül kettőre szoktak utalni, illetve ezeket tüntetik fel irodalomjegyzékükben: A magyar beszédhangok képzése; Gyakorlati fonetika és hibás beszéd javítás. — Forrásértékű anyagként a következő munkák használják fel: Simonyi Béla, *A beszéd*. 1942. Bp. — Vértés O. András, *Bevezetés a fonetikába*. 1950. Bp. „Első röntgenfelvételek magyar beszédhangokról; bizonyos hangcsoportoknál (pl. az *s-*, *zs-*, *cs-*nek közös képük van, más hangoknak külön-külön felvételük)”. — Bárczi Géza, *Fonetika*. 1951. Bp. — Göllész Viktor – Kelédi Ferenc, *Szajról olvasás a felnőtt nagyothallóknál*. 1954. — Bolla Kálmán – Molnár József, *A hazai fonetikai kutatások történeti áttekintése és a mai helyzete*. 1971. Kézirat — Molnár József, *A magyar beszédhangok atlasza*. 1970. Bp. — Subosits István, *A beszédpedagógia alapjai*. 1982. Bp. — Grétsy László – Kovalovszky Miklós (főszerk.), *Nyelvművelő Kézikönyv I*. 1980. Bp. — Vértés O. András, *A magyar leíró hangtan története az új grammatikusoktól 1946-ig*. In: Bolla Kálmán (szerk.), *Fejezetek a magyar leíró hangtanból*. 1982. Bp. — Gósy Mária, *Az élőbeszéd hibáiról*. In: Bolla Kálmán (szerk.), *Fejezetek a magyar leíró hangtanból*. 1982. Bp. — Gósy Mária – Olasz György, *A magyar kísérleti fonetika*. NyK 89 (1987): 14–15.

72).⁴ A fonetika alapkérdéseit a gyakorlat szempontjából vizsgáló Bárczi Gusztáv különben a *c* és a *cs* hangot a homorgán spiránsokkal együtt tárgyalja.

A magyar affrikátaelméletet feldolgozó monográfia szerzője, Kázmér Miklós megjegyzi, hogy legkorábban Bárczi Gusztáv tekinti fiziológiai szempontból is egy hangnak az affrikátákat. Másutt azt emeli ki, hogy Bárczi Gusztáv Istenes Károllyal együtt inkább explozív jellegűnek tartja az affrikátákat (Kázmér 19. 7, 13).

Az ellentmondás, miszerint az egyik szerző azt állítja, hogy Bárczi Gusztáv a *c*, *cs*, *dz*, *dzs*, *ty* és *gy* hangokat a réshangok közé, a másik szerint viszont a zárhangok közé sorolta, csak látszólagos. A kiváló gyógyepedagógus, aki az elméleti kérdéseket mindig a gyakorlat szemszögéből vetette fel és értékelte, az említett hangok leírásában — mivel képzésük összetett módot tétel fel — valóban hangsúlyosan emelte ki a rés mozzanatát, de rendszer-tani szempontból a zárhangok sorába vette fel őket. A rendszerbe sorolás indoka valószínűleg az volt, hogy az első képzési elemet, a zármozzanatot vette figyelembe. Tehát a látszólagos ellentmondás mögött egy olyanféle szemlélet létezik, amely igyekszik elkerülni a sematikus, a valóságos jelenség bonyolultságát elfedő csoportosításokat.

Bárczi Gusztáv nem volt a szó mai jelentésében vett elméleti fonetikus. Elméleti megállapításai mindig azokból a megfigyelésekből és vizsgálatokból szűrődtek le, amelyek célja a beszéd fejlesztése és kialakítása volt. Elméleti tevékenységében is a gyakorlat érdekei vezették, illetve sarkallták egy-egy kérdés eldöntésére. Munkássága kitűnően példázta, hogyan kell termékenyen összekapcsolni az elméletet a gyakorlattal. Nem volt elvont, a gyakorlatot figyelmen kívül hagyó teoretikus, de nem volt szűk szemléletű, a praktikumot csak ösztönösen művelő szakember sem. A leíró magyar fonetika fejlődését befolyásoló eredményei csak növelik a kiváló szakember munkájának értékét.

SUBOSITS ISTVÁN – GÖLLESZ VIKTOR

⁴ Hasonló céllal használja fel Bárczi Gusztáv munkáját Magdics Klára, *A magyar beszédhangok akusztikai szerkezete* című munkájában. *NyelvtudÉrt.* 49. 1982.

Irodalom

- BALASSA J. (1930), *Nyr.* 59: 231–232.
- BALASSA J. (1931), *Fonetikus írás a siketnémák számára.* *Nyr.* 60: 31–32.
- BALASSA J. (1937), *A magyar nyelv életrajza.* Budapest.
- BART, G. – GRUMNACH, C. (1909), *Röntgenographische Beiträge zur Stimmphysiologie.* Leipzig.
- BÁRCZI G. (1928), *A magyar beszédhangok képzése.* Budapest.
- BÁRCZI G. (1951), *Általános gyógypedagógia.* Főiskolai jegyzet. Budapest.
- BÁRCZI G. – ZSENATY D. – FÜZESI Á. (1911), *A pöszebeszéd és dadogás gyógyítása* Istenes Károly tanár úr előadásai alapján. Sokszorosított kiadvány. Budapest.
- DEME L. (1953), *A magyar nyelvjárások néhány kérdése.* *NyudÉrt.* 3.
- HANDEK, L. – FRÖSCHELS, E. (1910), *Röntgenaufnahmen der Form des Ansatzrohres bei den Sprachleuten.* Wien.
- ISTENES K. (1928), *Előszó.* In: Bárczi (1928), 1–2.
- KÁZMÉR M. (1961), *A magyar affrikátságelmélet.* *NyudÉrt.* 27.
- MEYER, E. (1907), *Röntgenographische Lautbilder.* Berlin.
- MOLNÁR I. (1966), *Eufonetika.* Budapest.
- SCHEIER, M. (1897), *Die Verwertung der Röntgenstrahlen für die Physiologie der Sprache und Stimme.* Wien.
- SCHEIER, M. (1909), *Die Bedeutung der Röntgenverfahrens für die Physiologie der Sprache und Stimme.* Wien.
- SZÉPE GY. (1969), *Az alsóbb nyelvi szintek leírása.* *ÁNyT* 6: 359–468.
- TARNÓCZY T. (1941), *A magyar magánhangzók akusztikai szerkezete.* Budapest.

**The influence of Gustav Barczy's lifework
on the progress of Hungarian phonetics**

by ISTVÁN SUBOSITS – VIKTOR GÖLLESZ

The work of outstanding scientist of Hungarian special pedagogics in the twentieth century significantly contributed to the progress of Hungarian linguistics and in the first place to the phonetics. X ray photographs of the formation of Hungarian sounds of speech were published for the first time by Gustav Barczy. Studying the formation of the Hungarian sounds of speech he revealed some new and unpublished data. Gustav Barczy's phonetical remarks have been referred by many publications. His data have also been referred by the Hungarian phonetical publications. His works are valuable sources of the contemporary Hungarian phonetical researches.